

TEMA:

FOLKELIG OG POLITISK
VISESANG I DANSK HISTORIE

NÅR VISEN FÅR BROD.

Om nidviser, smædeviser, drilleviser og protestsange:

Et våben for de svage i samfundet

af Svend Nielsen

Vi ses i nat, vi ses i nat,
vi ses i nat min skat!
Vi ses i nat, vi ses i nat,
vi ses i nat min skat! 1)

Denne let omskrevne schlagermelodi fra 50'erne hørte jeg gentagne gange under den store demonstration ind til arbejdsgiverforeningen under BT-konflikten.

Umiddelbart kunne den synes at stå i en ret så skærende modsætning til de sange, der ellers blev sunget i demonstrationstoget, men karakteristisk for den var, at den dukkede frem, hver gang der kom betjente inden for syns- og hørevidde, og for at forstå situationen må man vide, at demonstrationen fandt sted under selve den blokade mod bladhuset, der de foregående nætter havde ført til barske politiindgreb.

For os, der gik i demonstrationen, var det en selvfølgelig ting, at sangen var rettet mod politiet og mod BT-ledelsen, og at man fik luft for sin harme ved at synge den.

Fra kunstmusikken, sådan som vi har lært den at kende gennem skole og radio, er vi vant til, at sang og musik først og sidst skal være smuk. Den må derudover meget gerne være velordnet og også gerne spekulativ, men dens erklærede mål er at befordre en musikalsk oplevelse.

Folkemusikken derimod, - og den lige omtalte demonstrationssang er et godt eksempel på folkemusik, der stadig under mange former er spillevende herhjemme - denne folkemusik bekymrer sig langt mindre om, hvorvidt den er smuk eller ej.

Musikken er nemlig sjældent målet i sig selv, men i langt højere grad en selvfølgelig del i hverdagens situationer, et middel blandt andre til at nå forskellige mål.

Det musikalske indslag i situationen kan tjene mangfoldige formål. Det kan markere og fastholde en arbejdsrytme, det kan holde humøret og arbejdstempoet oppe under langvarigt og trættende arbejde, og det kan hjælpe til at sige ord og udtrykke følelser, som man holder sig tilbage for at bruge i talesproget, for blot at nævne et par eksempler.

Kritikviser

Og andre gange bruges sangen altså til at give

luft for fjendtlige følelser over for enkeltpersoner eller grupper.

Om viser af denne slags har man fra gammel tid brugt karakteriserende benævnelser som: "nidviser", "smædeviser" og "drillesange" samt i nyere tid "protestsange". Hver af disse benævnelser er dækkende for nogle af sangene, men de er misvisende over for andre. En benævnelse, der umiddelbart dækker hele visegruppen, kendes ikke. I det følgende bruges betegnelsen "kritikvise" eller "kritisk vise" som den samlede visegruppe.

Den politiske kritikvise.

Den forbudte vise.

"Så vidt jeg har hørt, så er den lavet af en tugthusfange, som mente sig uretfærdigt dømt, for dengang havde man jo ingen forsvarere. Han var selvfølgelig gal på hele regimet. Så lavede han en sang, og den havde han nedskrevet i få eksemplarer og lagt på sådanne steder, hvor han vidste der kom mennesker.

De blev jo også fundet disse her, og snart var sangen ude over hele landet.

Min far, der boede ved Svejbold på Sjælland, havde hørt om den, men han kendte den ikke. Så kom der en karl hjem. Han havde bevandret alle de store herregårde i landet, og han kom hjem og sang sammen med min far og mor, og så sagde han: "Jeg kan også den forbudte sang!" Så siger far: "La' os få den!" "Nej", sagde han, "det går ikke, jeg bliver jo straffet." "Nå," sagde min far, han hældte en snaps mere på ham, og så kom visen:

1. I Vridsløvs' lille er jeg født og båret
didlum deja, didelum
I Horsens tugthus har jeg osse våren
didlum deja, didelum
-
-
-
-

- det om kongen kan jeg ikke noget af, det var jo Christian d. 9. og dronning Louise:

2. Og Christians kælling hende vil jeg prise
didlum deja, didelum
Man kalder hende for den skæv' Louise
didlum deja, didelum
Ja I kan tro hun kan kamelen tyre
for hun er næsten ikke til at styre
så går hun splitter-nøgen i tornyre
didlum deja, didelum.
3. Scavenius han er en rigtig slave
didlum deja, didelum
Han vil så gerne gå og spille pave
didlum deja, didelum
Men Gud bevar' mig om jeg ville lyve
I Knarbrostræde nummer firetyve
han ville på en gammel ludder krybe
didlum deja, didelum. 2)

Ti slag ris

"Den forbudte vise" var i provisorietiden sammen med en række andre smædeviser og drillerim et selvfølgeligt våben i venstrefolkernes kamp mod højreregeringen - et led i den samlede kamp - og at viser som denne ikke blot var noget, man trak på skulderen af, men som var bitter alvor, det fik skoledrengen Marius Olsen i Silkeborg af føle på sin krop:

I anledning af kongen, Christian d. 9.s fødselsdag d. 8. april 1895, afholdtes der en fest for skolebørnene, og på vej hjem fra denne fordristede Marius sig til at synge "ministersangen": Ned med Estrup ... Det kom myndighederne for øre, og drengen blev for forseelsen afstraffet offentligt med 10 slag ris. 3)

Den vise, han sang, er formodentlig den samme som Christian Rasmussen ved Kalundborg berettede om: "Se det var jo i provisorieårene. Se de var meget tossede derude på Korsør-egnen. De kunne jo ikke lide Estrup. Og der var en, der hed Dyrholm, og en vi kaldte Niels Karl. De var bagefter de her, der var ude at pante for skat, og så spillede de. Ham her Niels Karl, han spillede på harmonika. Så gik de bagefter deher fyre, som skulle kræve skal op og sang denher:

Ned med Estrup, Scavenius og Ravn
Vi vil ingen reven grundlov ha' i
Kongens København.

Der var jo gendarmen dengang, og de var jo derude og de var på nakken af dem altid. De ville jo ikke makke ret de bønder derude." 4)

Erfaring

Som sagt havde disse viser i provisorietiden en klar funktion som et våben mod øvrigheden, men hvorfor synges de stadig? De er jo ikke mere kampviser, men højst en efterklang efter noget, det har været kampviser. Hvad er deres funktion i dag? Et vigtigt træk ved optagelsen af såvel "den forbudte vise" som "Ned med Estrup" er at viseteksten går op i en højere enhed med situationsbeskrivelsen. Visen er stadig bundet til de konkrete begebenheder, men den huskes, fordi den rummer en stadig brugbar erfaring, dels om hvordan myndighederne har optrådt i en tilspidset situation, og

dels om hvorledes en smædevise kan bruges under de omstændigheder, og hvilken effekt, den kan have.

Marius Olsen måtte bøde for at have sunget for højt de forkerte steder, men han slap dog nådigt i forhold til den suspenderede sognepræst Jacob Nielsen, der den 16. marts 1586 blev halshugget efter at være kendt skyldig i at have digtet og afsunget en smædevise om biskoppen i Lund. (Sagen er udførligt beskrevet i Karl-Ivar Hildemans artikel: "Visan som vapen i gammal tid" i Visa och Visforskning, Åbo 1974.) 5)

Tyskerne på Langelinie.

Vi behøver dog hverken at gå tilbage til 1500-tallet eller til sidste århundrede for at finde eksempler på, at smædeviserne er blevet taget alvorligt af dem, de er rettede imod.

Under besættelsen 1940-45 opstod en række sange rettet mod tyskerne. (Mange af den er samlet i Leo Buschardts bog: "På Vesterbro en tysker gik". Kbh. 1965)

En af de mest udbredte var dette lille malende vers som Børge Friis på Østerbro sang for mig:

Først så ta'r vi Goebbels ved det ene ben og så ta'r vi Himmler og slår ham mod en sten.

Så hænger vi dem i galgen op ved siden af von Rippentrop,

så bli'r de til grin, de le - de na - zi - svin.

Først så ta'r vi Goebbels ved det ene ben
og så ta'r vi Himmler og slår ham mod en
sten

Så hænger vi dem i galgen op
ved siden af von Rippentrop
Så blev de til grin
de lede nazi-svin.

Samtidig fortalte han følgende beretning vedrørende en af sine nære bekendte:

"Dühner fra Sverrig, han arbejdede her på et tidspunkt. Han var her med sine to børn, og de havde sunget verset derude (på Langelinie). Og det var der nogle tyske officerer, der havde hørt, så de røg i Dagmarhus, og konen og børnene måtte gå, men Dühner blev der, så han blev sat fast."

"Hvad skete der bagefter?"

"Ja, der var jo det, at han var fra et neutralt land, fra Sverrig, og takket være det og den svenske præst, som gjorde meget i frihedskampen, blev han fri efter fire dage, på betingelse af, at han røg til Sverrig øjeblikkelig og ikke måtte sige noget i mellemtiden, så jeg talte lige med ham, og da sagde han: "Du skal få at vide, hvad der skete efter krigen", men så forsvandt han til Sverrig." 6)

Ikke ordene, men meningen.

Nu er det jo nok et spørgsmål, om børnenes sang på Langelinie var rettet konkret imod de tilstedeværende officerer, for verset gik over byen fra mand til mand som en schlager, men under alle omstændigheder følte modparten sig altså ramt.

Teksten i dette vers efterlader nu heller ikke nogen tvivl om sympatier og antipatier, men generelt er det yderst farligt at vurdere en sang ud fra teksten isoleret. Hvor meget eller hvor lidt brodden vise har, afgøres i langt højere grad af situationen og de følelser, denne situation har mobiliseret.

Den individuelle kritikvise

Mattesen og Gerda

I eksemplet fra BT-konflikten fik den tilsyneladende uskyldige tekst pludselig en bestemt adres-

se og en ekstra betydning, og omvendt vil man komme slemt på vildspor, hvis man tager teksten til sangen her efter dens pålydende værdi:

Mattesen og Gerda, u-u-u-u.
de gik i biffen og satt' sig ned.

Da filmen var færdig, så gik de hjem
og tog sig en bajer, og så i seng.

Hvad der sjete under dynen, det ved jeg ej.
Det fik jeg at vide, da barnet skreg
den femte maj:

Moer jeg skal tisse! skal du det min ven?
så gå op på loftet og tag tissemanden frem.

Nej det tør jeg ikke, for der står en mand
han må ikke se min lille tissemand! 7)

Baggrunden for optagelsen er, at en skoleklasse er på lejrskole, hvor de foruden deres klasselærer har to andre lærere (Mattesen og Gerda) med. Klassen giver sig en aften til at synge en af de traditionelle barnesange - en omsyngning af en 50'er-schlager - der normalt starter: "Hele ugen alene med Doris Day, hun gik i biffen med Danny Kaye." For at aktualisere sangen og spænde situationen lidt sætter de lærernes navn ind. Der er ingen af børnene, der mener det, de synger, for alvor. De synger for sjov, og de driller på en velvillig måde idet det på samme tid er et gemytligt forsøg på at tirre de to og en tilkendegivelse af, at de hører med i laget.

Drilleviserne er ofte positivt ment og indgår som en del af et venskabeligt drilleri, der kan gennemsyre en måde at være sammen og tale sammen på. På den anden side er der meget kort til det virkeligt sårende, hvis visens offer enten ikke optager den i den rette venlige ånd, hvori den er tænkt, eller hvis der af en eller anden grund opstår en konflikt mellem gruppen og offeret, hvorved visen får en ny dimension.

Min kone gik på harejagt.

Den følgende vise er også drillende, og den er måske heller ikke så alvorligt ment, men vi ved det ikke, for vi kender intet til baggrunden:

Min ko-ne gik på ha-re-jagt, men sta-dig - væk kom hun hjem med en kat,
 men katten den brug-te hun ej til leg den laved' hun om til ha-re-steg!
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom. så var min kone i godt hu - nør
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom. bå - de nu og før.

1. Min kone gik på harejagt
 men stadigvæk kom hun hjem med en kat
 men katten den brugte hun ej til leg
 den laved' hun om til haresteg
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom
 så var min kone i godt humør
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom
 både nu og før.
2. Hendes kaffe den ku være go,
 det var ærter og lidt snustobak
 I kan bande jer på, den holdt sin kraft
 den har løbet gennem et strømpeskraft!
3. Hendes grønkål den ku være go,
 det var hakket græs med lidt boller i

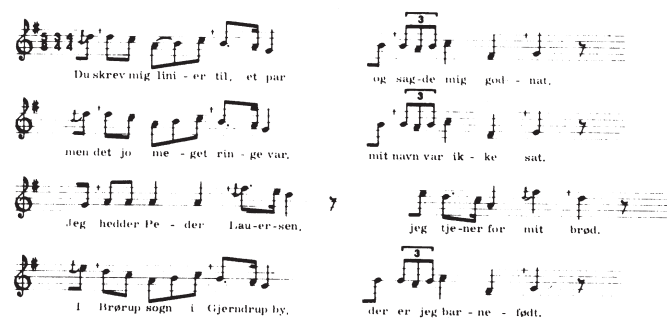
og de rotter, der gik i fælderne
 dem hakked' hun til frekadellerne.
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom.
 så var min kone i godt humør
 Bimmelimme limmelimme lom bom bom
 både nu og før. 8)

Kærligheds-kritik

Kritikvisen er en personlig følelsesladet henvendelse. Det har den til fælles med den lyriske kærlighedsvisen, som man nok umiddelbart vil regne for dens modstykke.

Rent faktisk er det imidlertid sådan, at man også i disse kærlighedsviser ofte finder en brod. Det hænger sammen med, at så godt som alle lyriske kærlighedsviser udtrykker kærlighed, der er ulykkelig; enten fordi den er ufyldbyrdet eller fordi den er skuffet. I denne situation blandes klagen over ens egen ulykke med bebrejdelser mod den tidligere kæreste eller mod familien eller andre, der stod i vejen for lykken

Afskedsbrevet

Du skrev mig linier til, et par og sagde mig godnat,
 men det jo me - get ringe var, mit navn var ik - ke - sat,
 Jeg hedder Pe - der Lau-er-sen, jeg tjener for mit brød,
 I Brørup sogn i Gjerndrup by, der er jeg bar - ne - født,

1. Du skrev mig linier til, et par
 og sagde mig godnat,
 men det jo meget ringe var,
 mit navn var ikke sat.
 Jeg hedder Peder Lauersen,
 jeg tjener for mit brød.
 I Brørup sogn i Gjerndrup by,
 der er jeg barnefødt.

2. Du mig hermed indbilde vil
du mig ej have må,
men sådan snak det gælder ej:
du dig selv råder jo,
thi hverken far ej heller mor
det mig forbyde kan
hvem til min brud jeg vælger ud,
det går vist aldrig an.
3. Så snart som folk de synes om
to har hverandre kær,
de derom bruger mange ord
og synes det er sært:
et par der altfor unge er,
et par der øder alt,
et par der ingen penge har
sig ej ernære kan.
4. Vel sandt det rigtig nok kan vær',
deri har de vel ret, -
lad dem der synes (de) bedre er
dog også være det.
Men når vi ser os udi spejl
er ingen fri og ret,
hvorfor skal vi hverandres fejl
udråbe her så slet?
5. Tro ej jeg sørger mer for dig,
thi jeg er ung endnu
Jeg får mig nok en anden ven
der er så god som du,
thi her er smukke piger nok.
Det skulle være sært
da her er snese udi flok
har en mig ikke kær. 9)

"Det var en, min mor sang. Den sang de, da hun var ung. - Men det er jo henne fra Brørup og Gjerndrup. Folk, der boede derhenne, som det handler om. Det er jo ikke nogen, som jeg har kendt, men mor hun har kendt ham Peder Lauridsen."

Skanderup-pigerne

Om der også lå uengældt kærlighed bag den næste vise er usikkert om end sandsynligt. En af karlene på herregården Vissingsminde i nærheden af Kolding er i hvert fald kommet på kant med to af gårdens piger, hvorefter han laver følgende vise om dem:

Maren Ole Kristensen, som har sunget
"Du skrev mig linier ".

a
 Jeg kan med sandhed si - ge. Da jeg til Skanderup kom
 a₁
 jeg kend-te ej en pi - ge før jeg fik set mig om.
 b
 Nu ken-der jeg dem al - le, jeg ken-der to af dem
 a₁
 som snak kan selv op - ta - ge og si - ge: "kom kun frem!"

1. Jeg kan med sandhed sige
 da jeg til Skanderup kom
 jeg kendte ej en pige
 før jeg fik set mig om
 Nu kender jeg dem alle
 jeg kender to af dem
 som snak kan selv optage
 og sige "kom kun frem".
2. Den største vil jeg sætte
 nu først på listen her
 I kan nok sagtens gætte
 hvem den med navnet er
 Ja navnet det er Anna
 ja en erfaren mår
 Hun har vist også savnet
 en karl som Fred'rik hed.
3. Det var ved midnatstide
 min vej faldt der forbi
 Jeg tro'de det var fanden
 som der i grøften lå
 men det var den lange Anna
 som lod sig krybe på.
4. Den anden er den lille tykke Kirsten
 og en erfaren mår
 hun la'r sig også ride
 af alle og enhver
 Når byens karle kommer
 hun hilser venligt dem
 men når hun hjemad ganger
 så gør hun af dem skæg
 Ja kan I ikke mere
 så gå I kuns jer vej.

5. Vort herskab vil jeg sige
 er vældig flinke folk
 og forhold'ne er gode
 og maden den er god
 Men de tykke og de tynde
 de alle på en gang
 endnu har lyst at høre
 på Vissingmindes sang. 10)

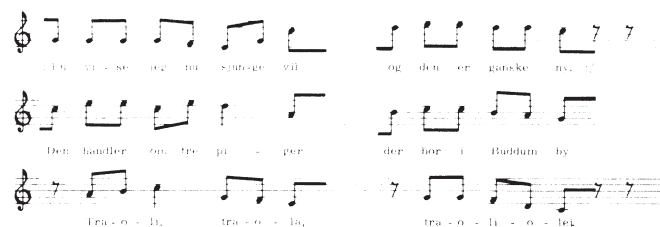
vers 1: a a₁ b a
 vers 2: b a b a
 vers 3: b a a₁
 vers 4: b a b a a₁
 vers 5: b a b a

Efter hvad sangeren fortalte, skulle pigerne have klaget til herremanden over karlens digt. Herremanden lod karlen synge visen for sig, men han klarede frisa "ved det at han roste æ herremand," for de var "vældig flinke folk, forholdene var gode og kosten var god." Ja han fik oven i købet 2 kroner for at synge den.

(Beretningen bærer dog den gode histories præg og afspejler måske nok så meget nogle negative forventninger over for herremanden.)

Pigerne i Buddum by.

Skulle man genere eller drille nogle af pigerne i sin omgangskreds, kunne man også tage en af de alment kendte kritikviser og så rette den til ved f. eks. at indsætte de rigtige navne og lokaliteter.

 Den lille tykke Kirsten vil og den er ganske ny.
 Den handler om tre piger der bor i Buddum by.
 Fra - o - li, fra - o - li, fra - o - li - o - lei

1. /:En vise jeg nu sjunge vil
og den er ganske ny:/
Den handler om tre piger
der bor i Buddum by
Traoli, traolej
bor i Buddum by.

2. /:Den ene hed Maria
den anden hed Sofi':/
den tredie hed Karoline
i hendes krinolin'
Traoli, traola,
traolirolej.

3. /:Marie var forlovet
Sofie ligeså:/
men Karoline går og græder
for hun kan ingen få

4. /:Og strømpebånd det havde de
af særkesømmen gjort:/
-
-
Traoli, traola,
traolirolej. ll)

Den syge hustru

For at man ikke skal tro, at det kun er mændene,
der kritiserer kvinderne, vil jeg dog skynde mig
at bringe endnu en vise, hvor den syge kvinde for-
tæller sin ægtemand, der har forladt hende, hvad
hun mener om ham.

1. En vise vil jeg skrive
for dig min ægtemand
som er mig utro bleven
og gået bort fra mig.

2. Hvor kunde jeg dog tænke
det sind du kunne få
da vi tilsammen leved'
alt udi ll år.

3. Den tid du fra mig rejste
du sikkert loved' mig
du skulle mig forsørge
men dine ord var svig.

4. Jeg dig så højt har elsket
og det af hjertens grund,
og jeg dig aldrig glemmer
førend jeg ligger død.

5. Thi for mit sygdomsleje
du mig foragtet har,
og jeg har længe mærket,
jeg været har din nar.

6. Da vi for præsten stode,
du troskab loved' mig,
men dine falske tanker
de vare skjult for mig.

7. Det bånd som dér blev knyttet
imellem dig og mig,
det aldrig skal opløses
på dette jorderig'.

8. Men det var onde mennesker,
der rådede for mig,
og falske sladderunde,
som vil forføre dig.

9. Du har for mig udkåret
en sorrig, som er stor.
Den aldrig jeg kan glemme
på denne verdens jord.

10. Men du kan ikke vide,
hvordan det dig kan gå.
På dine sidste dage
du nok belønning får.

11. Det havde været bedre
for dig i ære stor
om du hos mig var bleven
og lagt mig ned i jord.

12. Et sovekammer skænket mig
og fulgt mig til min grav
så havde du nu været
langt mere lykkelig.

13. For hver en dag du lever
så tænker jeg på dig.
Om natten udi drømme
du foresvæver mig.

14. Den sure skål du skænked' mig,
du selv den drikke kan.
Nu slutter jeg min vise
og sørgelige sang. 12)

Lokaltilknytning

En af de ting, der karakteriserer de kritiske viser har de tilfælles med ulykkes- og forbrydelsesviserne; de er personlige og konkrete. Hvad enten offrets navn direkte nævnes i visen, antydes ved om-skrivninger eller blot er kendt i den bredere sammenhæng, så ved man næsten altid, hvem det drejer sig om.

De, der kender visen og måske synger den, hører også så godt som udelukkende til det lokale miljø, hvor tingene udspilles eller tidligere er udspillet, og det gør, at de kritiske viser får en særlig betydning for lokalsamfundet, fordi de bliver indgange til lokalhistorien.

Smeden i Løve

"I året 1905 bestemte smed August Møller i Løve (10 km nord for Slagelse) at ville ombygge sin gamle smedie, som lå på byens jord ved gadekæret. Samtidig ville han udvide bygningen, så den blev både længere og bredere.

Da han ikke havde hævdsret på anden jord end lige den grundflade, som den gamle smedie dækkede over, var han nødsaget til at skulle have tilladelse af alle Løve byes beboere for at kunne udvide smedien. Han spurgte så alle byens gårdmænd om lov og fik deres tilladelse, men glemte at spørge husmændene. Derefter gav han sig til at lægge grund til den nye bygning på gadejorden.

Men nu begyndte smedens nabo, J.P.Henriksen West, at røre på sig og forbød smeden at bygge på byens jord, da denne ikke havde fået hans tilladelse. Smeden søgte nu bistand hos sagfører Balle i Slagelse og foreviste skriftlig tilladelse af alle gårdmændene. Balle kunne imidlertid kun trøste ham med, at når én af byens folk, skomager J.P.H. West, ikke havde givet tilladelse, så havde han ikke ret til at bygge på gadejorden.

August Møller måtte derfor til slut tage grunden op igen og bygge en ny smedie på sin egen jord på den modsatte side af vejen.

For yderligere at drille smeden digtede skomager West efterfølgende sang, som hurtigt blev udbredt og mangfoldiggjort over hele sognet og vagte stor opmærksomhed. Det var især skolebørnene, der udbredte sangen."

Jakob Skomagers klagesang

(Mel.: Hist hvor vejen slår en bugt)

1. /:Her hvor vejen slår en bugt,
tænkte jeg at bygge smukt.:/
Her ved byens grønne dam
vil jeg bo foruden skam.
Hver en bonde som jeg så
måtte skrive under på,
at jeg måtte bo og bygge
under deres vingers skygge.
2. /:Småfolk jeg ej ænse ville
derfor gik det mig så ilde.:/
Grunden havde jeg fået lagt;
den var helt tilendebragt.
Alting var så vidt i orden,
men der er ej fred på jorden,
tænk så kom den fæle West
gjorde sådan vældig blæst.

3. /:Han pukkede på lov og ret,
som var den ikke fyldest sket.:/
Ja tænk han sagde nok så fræk
hele grunden den må væk.
Men sligt jeg dog ej tåle ville
til en sagfører jeg måtte ile.
Men han sagde kun Hr. Balle
"De må ha' et ja af alle".

4. /:Protestere vil ej nytte,
De må hele grunden flytte":/
- Nu mit sidste håb må synke
og jeg må min pande rynke.
Hvilken skændsel for mig arme,
ak, I føler ej min harme;
thi hvad har jeg for min nøje
og hvad spot må jeg ej døje.

5. /:West's undskyldning sådan lød:
"Pligten mig at handle bød".:/
Pokker sådan pligter have,
som kan rive alt af lave.
Ak St.Olufs søde væde*
skænker ikkun stakket glæde.
Verden ikkun ondskab rummer
en mangfoldighed af kummer.

6. /:Det ord jeg hårdt fortryde må,
at småfolk vil jeg skide på.:/
De små har også stemme,
det fik jeg at fornemme.
Nu min sang må have ende;
men jeg lærte dog at kende:
Vil en sag man fuldtud magte
bør man ej de små foragte. 13)

* - (hermed sigtes til kromand Oluf
Jørgensens øl, som smeden drak dyg-
tigt af.)

Sange som denne findes i stort tal over hele landet.
De kan handle om stridigheder, om kontroversielle
tildragelser eller om personer, der af en eller an-
den grund er i folkemunde.

I modsætning til nyhedsviserne er de næsten altid
opstået eller rettet til i lokalsamfundet.

Der kan også sagtens findes viser i denne genre fra
meget nyere tid, men i så fald kunne en offentlig-
gørelse være særdeles generende og sårende for de
implicerede, så vi holder os til det ældre lag.

Den gruppebetingede kritikvise

Kritiske sange kan laves og bruges af enhver, og
de praktiseres da også i alle de kredse, hvor vi
træffer folkesangen i brug.

Inden for de kritiske viser er der imidlertid nogle
visegrupper, som fortjener særlig opmærksomhed,
fordi de har udviklet sig til særlige undergenrer.
Vi skal her se på 2 sådanne visegrupper: Herregårds-
viserne og sejlskibsviserne.

Herregårdsviserne

Indtil storlandbruget blev industrialiseret for al-
vor i 40'erne og 50'erne, udførtes en stor del af
arbejdet på herregårdene af herregårdsbørsterne,
omvandrende landarbejdere, der bogstaveligt var an-
satte fra dag til dag og sjældent blev samme sted
flere måneder i træk.

De udgjorde en isoleret gruppe over for de andre
ansatte på herregården: landvæsenseleverne, herre-
gårdshusmændene og pigerne. De spiste for sig selv
i borgerstuen, de sov på karlekamre i karlefløjen
og arbejdede sammen i staldene og marken.

Det var fortrinsvis under aftensamværet i borger-
stuen at børsterne sang, og en vigtig del af reper-
toiret udgjorde herregårdsviserne.

Forvalteren og hans tykke so

Den, der først og fremmest må stå for skud i herre-
gårdsviserne, er forvalteren.

Mens godsejeren levede afsondret fra folkene og
den daglige drift, ja ofte overhovedet ikke boede
på herregården, så var det forvalteren, der ansatte
og fyrede folk, og det var ham, de havde som den
direkte modpart i alle de daglige gnidninger, der
opatod, når han ledede og fordelte arbejdet.

Visen her kommer fra Himmerland:

Om for - mid - da'n når klokken er ti kom falli ralli ra,
 så kommer for-valt'ren ri - den - de kom falli ralli ra,
 * Han ri - der på en bjørn kom falli ralli ra,
 og skuer som no - gen ørn Det er vist!

1. Når klokken så er bleven seks
 kom falli ralli ra
 Når klokken så er bleven seks
 kom falli ralli ra
 så kommer forvalt'ren skrigend'
 kom falli ralli ra
 så skal vi ud og pløje
 Det er vist!
2. Om formiddagen når klokken er ti
 så kommer forvalt'ren ridende
 Han rider på en bjørn
 og skuer som nogen ørn.
3. Når klokken er bleven henad ti
 så skal forvalt'ren hjem og skide
 Den tid er vi alene
 så hviler vi vore bene.
4. Forvalteren og hans tykke so
 kom falli ralli ra
 Til helvede med dem begge to!
 kom falli ralli ra
 Ad helvede til skal de komme
 hvis jeg skal være deres dommer
 Det er vist! 14)

Glorupsangen

Den følgende vise stammer fra herregården Glorup
 på Fyn.

Det var en væm' lig lør - dag af - ten forpag - ter A - bell han fæ - sted' mig
 Han sae, at jeg var en af slag - sen, "Jeg tror sgu nok at jeg kan bru - ge dig,
 men kom i af - ten klokken ni når alt i by - en er forbi;
 så nu du mø - de med de andre karle, for ei - lers bliver der en storskanda - le."

1. Det var en væm'lig lørdag aften,
 forpagter Abell han fæsted' mig.
 Han sae at jeg var en af slagsen:
 "Jeg tror sgu nok at jeg kan bruge dig!
 men kom i aften klokken ni
 når alt i byen er forbi
 /:Så må du møde med de andre karle
 for ellers bliver der stor skandale."/
2. Den første dag jeg var på gården,
 det var den værste i mit liv:
 Jeg måtte sidde der og strippe
 tyve køer til tidsfordriv.
 Og da jeg havde strippet køer,
 blev jeg gennem stalden ført
 /:hen til det usleste røgterkammer,
 som jeg beskrive vil med spot og jammer.:/
3. Ja om sengen der vil jeg sige
 uha uha hvor den lugtede!
 Det var en værre luserede,
 som at jeg skulle kravle i.
 Og om natten, mens jeg lå og sov,
 kom en flok rotter og holdt sjov.
 /:Ja de holdt en sjov, så jeg gruede,
 mens de slikked' mig med deres snude.:/
4. Næste morgen klokken fire
 blev der dundret på min dør:
 "Nu kan du ikke læng're hvile,
 nu skal du op og fodre dyr."
 Og da jeg havde fodret dyr,
 så gik det li'som dagen før:
 /:jeg måtte sidde der og strippe,
 mens fodermesteren på gangen tripped!:/

5. Og om kosten vil jeg sige,
at den er næsten mer' end sløj.
Og jag kan sgu ej begribe,
at vi æde kunne sådan noget møg:
Mælkegrød var vor morgenret,
hvoraf vi knap ku' spise os mætt'
/:men når vor kokkepige med klokken ringer,
vi alle glade ind til lemmen springer.:/
6. Nej røgter vil jeg ikke være,
det er det værste slaveliv.
Så vil jeg hellere i "matrialen" være,
for der er lyst og mere liv,
skønt vi må døje meget ondt:
I regn og slud må vi traske rundt.
/:Om det så regner eller blæser
så må vi ud med vore gamle bæster.:/
7. Og når høsten er til ende,
og forpagter Abell siger:"Stop,
er der nogen, der vil tjene penge
ved at tage kartofler op?"
Trods efterårets regn og slud
så må vi sgu holde ud,
/:for eller si'r forvalteren, den børste
"Så ka' I sgu rejse med det første.":/
8. Om vinteren har vi "damperen" på laden,
den går sin jævne gang, naturligvis.
Og når der så bli' stoppet godt i raden,
gi'r den halm og skidt i massevis.
Og vi må slæbe, så det er en skræk,
for at bære halmen væk,
/:for halmen stoppes skal i musehuller
på lofter og i ladeguller.:/
9. Og den som "Avnegris" skal være,
skal holde skidt og avner væk.
Og han skal dem på ryggen bære
i en gammel hullet sæk.
Og kan han ikke klare den,
ja så må han gå igen,
/:for, såfremt der er den mindste brokken,
er forvalteren der sgu med stokken,:/
10. Når tærskningen er omme,
og arbejdet er forbi,
så får vi penge i vor lomme
og kan gå på drikkeri.
Og så ta'r vi ind til by'n
og hæver os op imod sky'n
/:og når pengene på disken klinger
straks beverdingens tjenere de springer.:/

11. Den som synger sangen, er en gammel børste,
som har prøvet lidt af alt.
Han er ej den sidste, heller ej den første,
blot en ganske simpel herregårdskarl.
Han har faret vidt omkring,
hørt og set så mange ting,
/:og han vil sgu heller ikke skjule,
at Glorup det er landets værste bule.:/

Gruppesammenhold

Her træder et element klart frem, som ikke findes i de tidligere viser.

Visen er nok vendt mod herregården, der er "landets værste bule" og mod forvalteren, der er en børste (her brugt negativt!), som er over dem med stokken og smider dem på porten for et godt ord.

Først og fremmest skildrer visen imidlertid herregårdsbørsternes forhold. Ikke udefra, men sådan som de selv oplever dem. Denne skildring af dem rummer så en kritik af tingenes elendige tilstand: Den dårlige mad, de usle røgterkamre, arbejdet ude i marken i al slags vejr og det hårde beskidte arbejde i damptærskværket.

Nu var forvalteren så godt som aldrig til stede, når børsterne sang. Det var noget der foregik om aftenen i borgerstuen, eller mens de om lørdagen i flok vandrede til bal i den nærmeste by. Og selv om hans tilstedeværelse ikke behøvede at bremse sangen, hvis han endelig kom - det kunne da være spas at se, hvordan han tog det - så ville effekten hos ham nok være minimal.

Måske ville visen gøre ham gal, men ryste ham ville den næppe, og at det ville få ham til at sørge for ordentlig mad og mindre uhumske røgterkamre, ville ikke én af børsterne et øjeblik bilde sig selv ind. Visens formål er da også et andet. Dens funktion er i langt højere grad at forstærke fællesskabsfølelsen indbyrdes mellem børsterne.

Når brodden så vendes mod personer uden for gruppen, såsom forvalteren, hans kone og kokkepigen, ja så bliver det til et middel til at markere skellet og afgrænse gruppen.

Går man nu til børster, der har været på andre herregårde, vil man hos dem kunne finde sange om disse, hvor melodien, nogle vendinger og måske hele strofer er næsten sammenfaldende med Glorupvisen. Fra to herregårde i Hornsherred på Sjælland er der f.eks. dels en vise, der begynder:

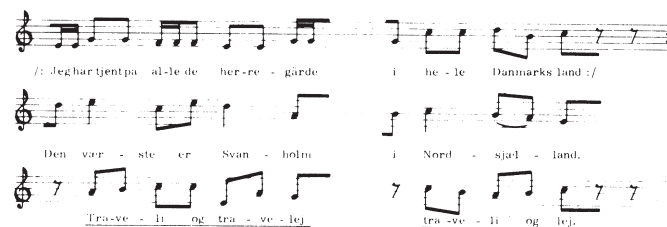
Der er sjællænder', jyllænder', fynboer,
svensker'
og mange andre forskellig' mennesker. 16)

Er der nogen af jer der kender
noget til en mindre gård
hvor man hører gårdens klokke ringe
- efter den man til måltid går. -
Christianshus er gårdens navn
vidt berømt i København
/:Der forvalt'ren sine folk han henter
og med længsel han stadig på dem venter:/

herregårde, man flytter jo hele tiden rundt og bringer de viser, man har lært, med sig. Man synger dem de nye steder, men de er også et erfaringsgrundlag, man bygger nye sange på.

I hvert fald vil sangerne til de enkelte sange hver for sig hævde på det bestemteste, at deres sang er lavet på den gård de var på, evt. under deres aktive medvirken.

Viserne om, hvilken mad gården bød på ugens 7 dage, kendes også mange steder fra. Også de er forskellige, men variationsbredden er langt mindre. Navnet på gården skifter naturligvis. Den skal jo passe på stedet, hvor man synger den, og retterne kan også variere, men visens stringente opbygning forbliver klart den samme. Her er klart tale om én vise i forskellige udformninger.

- 19

4. /:Den tredie dag til middag
da fik vi risengrød,:/
og den var så sveden
ja næsten ræverød.
5. /:Den fjerde dag til middag
ja da fik vi svinesteg,:/
og det var af den gamle so,
som af sorten pest var død.
6. /:Den femte dag til middag
da fik vi oksesteg,:/
og det var af den gamle ko,
som af hungersnød var død.
7. /:Den sjette dag til middag
da fik vi spegesild,:/
og den var så salt,
at den brændte li'som ild.
8. /:Den syvende dag til middag
da fik vi kalvesteg,:/
og den ku' gå fra køkkenet
og lige ind til mig.
Traveli og travelej, traveli og lej.
18)

Realiteterne

Kosten på herregårdene var de fleste steder under al kritik. 19)

En tidligere børste skildrer det lidt nærmere og giver noget af forklaringen:

"Godsforpagteren eller forvalteren, eller hvem der nu stod for driften, havde folkene på kost, og det skulle han tjene ekstra ved.

Selvfølgelig havde han en fed løn, men han skulle tjene lidt ekstra.

Jeg ved at køkkenpigerne på en gård - det er vist ikke værd at nævne navne - fortalte, at når disse proprietærfruer, forvalterfruer og godsejerfruer kom sammen, - de havde jo kaffeslabras, eller hvad det nu var - så sad de og pralede af, hvor meget de kunne tjene på deres folk, og der pralede de af på den gård, hvor jeg var, at fruente tjente 1 kr. om dagen pr. mand, hun havde i kost, og så fik vi oplyst, at hun fik 1 krone og 30 øre om dagen pr. mand. Så kan man regne ud, hvordan kosten har været, og det var den også." 20)

Skibsviserne

Disse viser finder vi blandt det menige mandskab i sejlskibene, altså hos dem, der boede foran masten, i lugafet.

Skibsviserne slutter sig i karakteren helt til herregårdsviserne. Der bliver "skudt" på skipperen, styrmanden og kokken, og man klager over kosten. I skibene var det skibene eller kokken, der havde kosten i forpagtning, og det sammen med de dårlige opbevaringsmuligheder og de knappe rationer på de lange rejser gjorde, at skibskosten selv i sammenligning med maden på herregårdene var uhyggelig ringe.

1. Mens I sitter, kammerater, jeg vil synge jer en sang.
Vis at I er søfolk, stem i koret alle mand!
Den handler om de officer' som vi på "London" har
men aller først vi os en lille hivert ta'r.
Og hvad gør det så om hele verden ramler ned
når bare vi kan ta' det med gemytlighed.
2. Nå, først vi har kaptajnen, det er en prægtig en
To skæve ben han haver, jo den er rigt'nok ren.
Han fører sig på molen i tøj så sort og flot,
men det har vist i tiden engang været gråt.
3. Og hatten han så stolt på nakken altid bær,
den her har ingen frynser og buler, men la' vær
at tale om hans strømper, det kan sgu ej gå an:
to møgbeskidte tæer der altid stikker frem.
4. Hver morgen når han opp' på dækket kommer frem,
så ser han på kompasset, og griber med "klør fem"
ned i sit lange hår, og hvis vi modvind har,
en vældig én han ligestraks på stedet slar.

5. Men styrmanden det er dog min allerbedste ven.
Med røven ud af bukserne han stadig presser den.
Og ingen ryg i vesten og trøjen ditto slidt,
thi hele herrens person se den er møgbeskidt.
6. En gråspurv det har han, og Marstal er hans hjem
Hans navn jeg godt kan nævne, det er Peter Pe-
dersen
men her ombord et nyt vi har gi't ham alle mand:
Vi kalder ham for "Fedteprins" og "Dumrian".
7. Han og kaptajnen hvisker og fedter alletid
om ekstratur og tumpning til os, og blot fordi
vi ikke dem vil lystre og spise råddent sul,
det hedder hele rosset vi skal ha et pul.
8. For præstelønner, stokfisk og rådden sul vi kan
få li'såmeget, som vi kan æde alle mand,
men det er dog en nederdrægtig vane slem:
det op på dækket til os tit spadserer frem!
9. Med politi og konsul vi stadig har kommers,
men vi kan ingen ret få, foraltid vi på tværs
af loven bli'r behandlet, mens skipper "knapper"
har
(men den som ej har ret, han det her køber snart)
10. Nu først her ender visen, men først jeg lægger
til
et ord til hver en sømand, hvis I det høre vil:
Ombord i skonnert "London" I hyre ej skal ta',
for nogle fattigluse skal den altid ha'.
Og hvad gør det så om hele verden ramler ned
når bare vi kan ta' det med gemytlighed. 21)

Der synes at være en karakteristisk forskel imellem herregårdsviserne og skibsviserne. Herregårdsbørsterne ændrede ret konsekvent person- og stednavne, så de passede i den aktuelle sangsituation. Søfolkene derimod bibeholdt gennemgående det oprindelige skibsnavn.

Skibsvisen har derfor langt mere slagkraft over for det skib, som den er rettet imod. Visen om "London" har næppe gjort det nemmere at skaffe mandskab, og også fra skibsverdenen kendes retssager angående smædeviser. 22)

Kritiske arbejdssange

Skibsviserne blev først og fremmest sunget i lugafet på frivagterne, men også i arbejdssituationerne kunne man møde vers, der kommenterede forholdene ombord.

Når de store sejle skulle sættes eller ankeret skulle hives op, styrede shantimanden arbejdet gennem sin engelske shanty eller sin skandinaviske opsang. Han kunne strække den historie, han fremførte, med satiriske eller drillende vers om de daglige handlinger ombord og de enkeltes små særheder.

"Der stod altid en matros eller bådsmand i det man kalder forhånd. Der stod han og sang shantien, og så stemte vi jo i med alle sammen, så godt vi kunne.

Og han digtede overhovedet næsten alt hvad han sang. Ja, det handlede om at vi forlod havnen, og vi skulle ud på langfart nu - til Mexico og Brasilien, og der var den og den slags restauranter og piger.

(Kunne det ikke hænde, at manden i forhånd stak nogle ud til kaptajnen eller nogle andre?)

Jo det skete også. Det skete, at de fik et lille hip også, kaptajnen og styrmanden, og særligt når man havde været ombord et stykke tid.

I allerførste omgang, når man lige var påmønstret, så kendte man jo ikke kaptajnen, men når man først havde sejlet et stykke tid og kendte dem, så fik de også en lille omgang. Og ligeledes hvordan kosten var ombord i skibet, og det flettede de ind i hele shantien." 23)

"Håbet" fra Thurø

Sådanne vers skabes i nuet og forsvinder i regelen også med det, men også en vise som "Håbet" fra Thurø har været brugt som opsang i gangspillet.

Skibsbesætning

På "Håbet" fra Thurø der går det til som så: Hør I nu ba - re til:

Der hedder det lad falde hvad der ikke kan stå Ja hør I nu ba - re til

for sejlene skal surres så længe som de kan

så man ej på kassen kan være for vand.

og vi skal dog vær' i godt hu - mør Ja i sådan et forbandet godt humør.

1. På "Håbet" fra Thurø der går det til som så
Hør I nu bare til!
Der hedder det lad falde hvad der ikke kan stå
Hør I nu bare til!
for sejlene skal stå så længe som de kan
så man ej på kassen kan være for vand
og vi skal dog vær' i godt humør
Ja i sådan et forbandet godt humør!
2. Ja "Gubben" han er gnaven når vinden er imod
og han er sgu ikke bedre nej selvom den er god
Til drengene der vanker så mangel klaps
så vi ej på skuden har set endnu en snaps.
3. En sølov det har vi, det ved jo enhver
men ved I nu også, hvad der skrives der?
At folk skal behandles med humanitet! -
men det har vi på "Håbet" endnu ikke set.
4. Ja visen den er digtet af en ægte sømandssjæl
Han kan hale i en brase og slå strik om en pæl
Han kan drikke sit bæger så godt som nogen mand
og kæle for sin pige når det derpå kommer an
og så er han jo i godt humør
ja i sådan et forbandet godt humør.
5. Men nu vil jeg slutte med det femte vers,
Hør I nu bare til!
for nu hører jeg jo, de på dækket braser tværs.
Hør I nu bare til!
En fragt det har vi nu fået til vort land,
ja hjem til gamle Danmark og til vort fædreland
Og nu er vi jo i godt humør
Ja i sådan et forbandet godt humør. 24)

Skæmtevisernes kritik

Som en stor del af de foregående viser har denne en versopbygning med indkvad og omkvad, der tyder på slægtskab med skæmteviserne, en visegruppe inden for vor ældste folkesangsgenre, balladen.

Noget af forklaringen herpå kan nok være, at de kritiske viser har overtaget skæmtevisernes versopbygning sammen med melodierne. Skæmtevise-melodierne var nemlig velegnede til at lave nye vers på og få folk til at synge med på, fordi de var kendt af alle fra deres anvendelse som dansemelodier (ofte i forbindelse med vor ældst-kendte pardans, polsk-dansen).

Men der er også en anden grund: en stor del af skæmteviserne har selv i allerhøjeste grad brod. Som nævnt bør man være varsom med at vurdere en sangs karakter ud fra den isolerede tekst, men blandt skæmteviserne støder man igen og igen på visser som helt klart bryder med samfundets normer og bevidst krænker dets institutioner. Adskillige af viserne håner kirkens autoritet.

Ribedatteren i kirke.

Der boer en mand i Ri - be by, han var så æ - delig rig

Han gav sin datter en sil - kesærk, var fem - ten fav - ne vid.

Selv stryger hun duggen af jor-den.

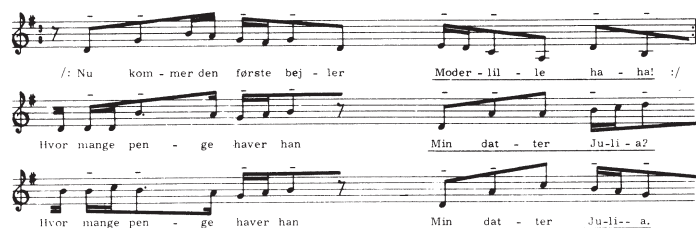
1. Der boer en mand i Ribe by
Han var så ædelig rig
Han gav sin datter en silkesærk
Var femten favne vid
Selv stryger hun duggen af jorden.

2. Og femten var de skræddere
den særk skulle skære og sy
og somme havde hjemme i Ribe
og somme i Ribe-by.
3. Og femten var de høviske møer
den særk skulle toe og vride
og somme de tog deres hårde død
og somme fik sting i side.
4. Og femten var de snedkere
den særk sku' hæng op i gård
Og somme fik arm og ben i stykker
og somme lå syg et år.
5. De ført' den brud til kirken så
vel pryglet ud i skind
Og femten favne måtte de slå ud
før de ku' trøgl' hende ind.
6. Og da hun stod for alteret
så tog hun te at vrå (skrige, vråle)
Så slog hun ned det hellige kors
som had' altid været der før.
7. Hun tog en penning af hendes pung
og ofred den med nøi
Hun slog æ degn hans ben istøkk' (istykker)
slog ud æ præst hans øi. (øje)
8. Og præsten stod for alteret (påkaldte)
han hedt Herre Knud
Her bliver ingen messe idag
kommer bruden ikke ud.
9. Og da hun kom på marken ud
hun slog hendes næse i sky
Og al det fæ, der var i mark
det beist' nu hjem til by.
10. Og da hun kom til gildeshus
så tog hun til at le
Nu har a da været i Kirk' idaw
som enhver kan høre og se.
Selv stryger hun duggen af jorden. 25)

Blandt skæmteviserne kan man tale om en stor gruppe af skæmteballader, som i vers fortæller en historie, der med kronologisk fremadskridende handling kan fastholde tilhørerne, et grundlæggende princip for alle ballader.

Det særegne ved skæmteballaden er imidlertid, at hovedpersonen i denne historie med største selvfølgelighed foretager sig ting som er aldeles uhørte i det officielle samfund, sangeren og tilhørerne lever i, eller ting man i hvert fald ikke taler om.

Bejler med penge

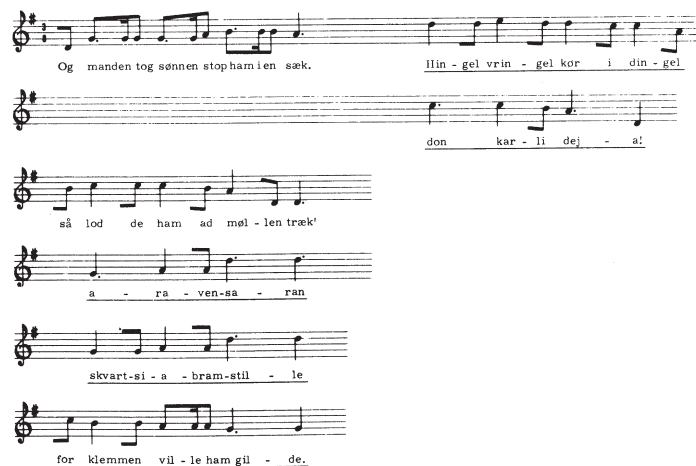
1. /:"Nu kommer den første bejler!
Moderlille ha ha!":/
/:"Hvor mange penge haver han?
Min datter Julia":/
2. /:"Han haver ethundred daler!":/
/:"Luk døren op, lad ham komm' ud!":/
3. /:"Nu kommer den anden bejler!":/
/:"Hvor mange penge haver han?":/
4. /:"Han haver to hundred daler!":/
/:"Luk døren op og lad ham komm' ud!":/
5. /:"Nukommer den tredie bejler!":/
/:"Hvor mange penge haver han?":/
6. /:"Han haver to tusind' daler!":/
/:"Luk døren op og lad ham komm' ind!":/
7. /:"Hvad skal denne bejler spise?":/
/:"Haresteg og dyresteg!":/
8. /:"Hvad skal denne bejler drikke?":/
/:"Gammel vin og fransk vin!":/
9. /:"Hvor skal denne bejler ligge?":/
/:"I din seng og i din arm!":/

10. /:"Jeg er bange, jeg bli'r med børn!":/
/:"Lad ske hvad der vil!":/

11. /:"Jeg er bange min mave revner!
Moderlille ha ha!":/
/:"Maveskind og fitteskind
la'r sig række ud og ind!":/

Kæresten i sengen - kællingen i dammen

Folkemusikforskeren Thorkild Knudsen har i diskussionsindlæg (trykt i Nordisk seminar for Folkedigtning I, udgivet af Laurits Bødker, København 1962) nævnt skæmtevisens funktion som protestdigtning: "her sætter den folkelige fantasi tingene på plads - om pladsen så er seng eller mødding, himmel eller helvede, det er lige meget, blot pladsen er stor nok til at rumme alles latter."

1. Og manden tog sønnen, stop ham i en sæk,
Hingel vringel, kø i dingel, don karli deja!
Så lod han ham ad møllen træk'.
Aravensaran skvartsiabramstille, for klemmen
ville ham gille.

2. "Og hør du møller, du maler min pos'!
jeg har ikke brød udi mit hus!"
 3. "Du sætter din sæk på mit mølleloft,
så maler jeg den så fin som en duft."
 4. "Sætter jeg min sæk på dit mølleloft,
så æder rotter og mus den op."
 5. "Du sætter din sæk ved min datters seng!
der falder slet ingen musegang."
 6. Om aftenen da duggen faldt på
så begyndte den sæk både krybe og gå.
 7. "Og hør kjære fader, du tænder et lys!
der er en tyv udi vort hus."
 8. Han klapped' hende på hviden kind:
"Ti du kun stille allerkjæreste min!"
 9. "Og hør kjære fader, du slukker det lys!
Det var kun en kat, der bed en mus."
 10. Men kærlingen som i kamret lå:
"Jeg tror den kat har spor på."
 11. "Og hør du kærling, du holder din flab!
i morgen skal du i møllerens dam."
 12. Om morgenen, da det blev dag,
så måtte den kærling i møllerens dam.
 13. Og kærlingen sank, og posen flød,
og alt hendes mel det blev til grød.
 14. Men møllerens datter hun fik to,
Hingel vringel, kø i dingel, don karli deja!
den ene en tyv, den anden en hor'.
Aravensaran skvartsiabramstille, for klemmen
ville ham gille.
- 27)

De ting, skæmteballaderne vender brodden imod, er især kirken som institution, det traditionelle ægteskabssystem, (som af pengehensyn parrede unge og gamle sammen og nægtede de unge ret til selv at vælge partner), ægteskabets ukrænkelighed, den borgerlige pænhed og tabuet mod at tale om seksuelle emner.

Provokationen

også skæmteviserne bruges af de grupper, der synger dem som et middel til at styrke det indre fællesskab, f.eks. ved at provokere udenforstående.

En jernbanebørste fortæller:

"For at holde rytmen i trækket sang vi til arbejdet. Om morgenen sang vi altid pæne artige viser, men opad dagen, når komplekserne havde fået en gang "fussellak", blev sangene mere kåde. Hvis der stod folk oppe på vejen og lyttede, kunne der godt forekomme et par strofer, hvor hentydningerne til den kvindelige anatomi var temmelig frimodige." 28)

De frimodige strofer kunne godt have været disse:

1. Barberens kones kusse den er krøllet og frissert
Oh oh hej blå
Snedkerens kones kusse den er høvlet og polert
Bom faldera,
Tyralla hurra
Hej hop se da.
2. Slagterens kones kusse den er smækfuld af blod
Skorstensfejerens kones kusse den er sjokfuld af
sod
3. Bagerkonens kusse den er toppet som en bolle
Sømandens kones kusse den er formet som en jolle.
29)

Karakteristik af professioner

Med disse vers er vi samtidig kommet over i en anden gruppe af skæmteviserne, hvor balladepræget som regel er forsvundet eller trådt i baggrunden. Istedet møder man her en opregning af professioner, og til hver af dem heftes der en karakteriserende kommentar, der ofte er drillende eller smædende.

Melodi kendes ikke

1. Ridefogeden med hans højpullede hat
han rider ind ad helvede og han kræver skat.
Han rider og han skræver
han bønderne kræver.
Det rummeler og bummeler og hej bummelom.
2. Smeden med hans hammer og hans tang
han smeder de søm som er femten alen lang'.
Han smeder, de rubber
og han skider, de skrubber.
3. Præsten med hans hvide krav'
han klager sig om mor'nen, han har ondt i hans
mav'.
Præke vil han ikke.
Hans røv skal degnen slikke.
4. Snedkeren med hans høvl og hans fil
han høvler vor' piger imellem deres ben.
Han høvler og han slikker.
Han måler og han prikker.
5. Bødkeren med hans tingsel og fil
han satte pigerne en stav ind imellem deres ben.
Han støder og han fokker.
Han stopper og han jokker.
6. Degnen med hans store vide flab,
han kommer ind ad kirken hver hellige dag.
Han råber og han skræber
Vi andre med ham stræber.
Det rummeler og bummeler og hej bummelom.

Viserne med denne opbygning er på deres side klart beslægtede med byremserne, hvor det ikke er professioner, men landsbyer eller beboerne i en enkelt landsby der regnes op og karakteriseres. Disse remser synges dog ikke, men fremsiges rytmisk.

Tilsyneladende harmløs

Nu er det ikke alle skæmteviserne, der uden videre kan medregnes til protestdigtningen.

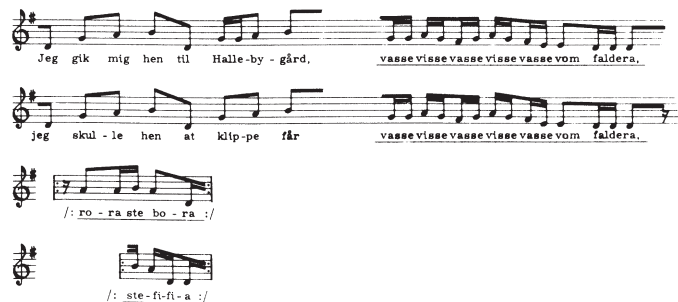
I mange tilfælde er historien harmløs morskab - i hvert fald tilsyneladende.

Den kan have skrønepræg i beretningen om hvor store ting eller personer her (det var tilfældet i begyndelsen af visen om "datteren i Ribe") eller visens idé kan ligge i selve verskonstruktionen, sådan som vi kender det i "ved vejen lå et hus", hvor der i hvert vers opregnes en ny og stadig mindre beboer i skomagerhuset. - Men selv her må man nok sige, at forbindelsen mellem lopper og lus og så skomagere nemt kan opfattes som mindre neutral, og taler man med sangerne, viser det sig ofte, at specielt skæmteviserne, selv når de tilsyneladende er aldeles uskyldige, tillægges en helt klar brod.

Thygesen

Marius Christoffersen, der boede 15 km fra Kalundborg, fortalte om den følgende sang, som er en gammel skrønevise om den utroligt store mand:

"Den er skrevet om en ejer af Hallebygård, som hed Thygesen, som vistnok havde lidt svært ved at lade konerne være i fred. Det var noget med "jeg så hem på hans brede ryg, og jeg så ham på hans røde top", det var altså sådan noget nedsættende i det hele taget."

1. Jeg gik mig hen til Hallebygård
vasse visse vasse visse vasse vum
faldera
jeg skulle hen at klippe får
vasse visse vasse visse vasse vum
faldera
rora ste bora
rora ste bora
ste fifia stefia
rora ste bora ste jok jok jok
vasse visse vasse visse vasse vum
faldera.
2. Der mødte jeg en gammel mand
hans skæg var atten alen langt.
3. Jeg så ham i hans lange skæg
der lå en gås på tretten æg
4. Jeg så ham på hans brede ryg
der stod to mænd og kørnede byg.
5. Jeg så ham på hans store tå
den var forgnasket som en skrå.
6. Jeg så ham i hans agtertud
der sad en djævel og kikkede ud.
7. Jeg sparkede djævelen i hans fjæs
af eder kom der femten læs. 31)

Den individuelle kritikvise, som vi mødte den i Løve i 1905 (s. 15) har i dag slette kår. Ikke fordi der ikke stadig kunne være brug for den, men fordi den aktive hverdagssang er trængt så stærkt tilbage af de moderne samværsforhold og den industrialiserede musikkultur. Der er simpelthen ingen til at bringe smædevisens budskab videre fra ophavsmanden.

Visen i den faglige konflikt

Langt bedre klarer den gruppebetingede kritikvise sig. Den synges i dag ikke længere af sejl-skibssøfolkene og herregårdsbørsterne, for disse

faggrupper er udslettet af udviklingen, men det er deres direkte politiske og erhvervsmæssige efterfølgere, der nu fører traditionen videre som noget selvfølgeligt: folk fra fagbevægelsen og politiske kredse med tilknytning til de forskellige arbejderpartier.

Der kendes adskillige sange skabt i forbindelse med arbejds konflikter.

1. Nu i somrens bedste tid
måtte han trods al sin flid
ikke tjene brødet skønt at der var nok
tænk at ligge som et vrage
doven hen den hele dag
og kun høre råbet fra en børneflokk
hver maskine gik istå
hver en bygning lige så
og en arbejdsstyrke ud på gaden lå
ingen klage hørte man
for den danske arbejdsstand
holder trofast sammen hvor end det vil gå.

2. I som gav det strenge bud
og smed hele banden ud
mon I tænkte førend tanke blev til dåd
har I prøvet selv og stå
uden mad til Eders små
har I prøvet livets kamp mod sorg og nød
kommer vint'ren streng og hård
arbejdsløs igen han står
og nu volder fremtidsplanerne ham kval
det er både synd og skam
I så hårdt forjaged ham
husk hans hænder er hans hele kapital.

3. Hver en småmands stille håb
slutter brat ved dette råb
nu vi udelukker hver en håndværksmand
om de kæmper end med nød
om de mangler daglig brød
hva' gør det - vi knuse vil den hele stand
oh - I herrer - det var flovt
at I lavede lock-out
imod den flok som daglig slider i sit sved
elsk din næste - blev det sagt
og ifald det står ved magt
vil vi takke jer for Eders venlighed. 32)

Demonstration fra strejken på
Den kgl. Porcelænsfabrik 1976.

Den "kongelige"s garde

Der synges i dag ikke så meget mere ude blandt folk som tidligere. Det skyldes ændringer i den måde, vort arbejde bliver organiseret på, og den måde, hvorpå vi er sammen i fritiden, og det skyldes den massive påvirkning vi udsættes for fra den kommercielle musikkultur gennem radio og TV. På denne baggrund er det specielt bemærkelsesværdigt, at man i de seneste år har kunnet konstatere en stærkt stigende og mere og mere bevidst brug af sangen som kampmiddel i arbejds konflikter. Med strejken på Den kongelige Porcelænsfabrik fik

den samlede offentlighed for første gang et indblik i, hvilken betydning sangen kunne have for sammenholdet. Denne konflikt huskes stadig som "den syngende strejke".
Her er en af deres sange:

(Mel.: Flickorna från Småland)

1. Et sted i Vester Voldgiftsgade bag den tykke mur
der kikker direktørerne nervøse på et ur:
Om lidt er klokken seksten - vi skal se at komme hjem
hov, hvad er det for faner? Hvem er det der bærer dem frem?
Det er gamle, det er unge, nu' det os der siger NEJ
det' "Den kongelige"s garde, vi skal sikkert samme vej!
Vi skal hilse fra de mange kammerater, vi har fået
og sammenholdet vokser indtil målet er nået!
2. Sct. Annæ Plads er stedet, hvor en arbejdsgiverret
har hersket nu i mange år - og hersket temlig slet.
I bløde dommersæder sidder hårde koksgrå mænd
og fælder deres dom - hvem blæser højt og flot på den?
3. I Smallegade hulker man blandt glas og porcelæn:
den mindsteløn de fik, den var da ellers meget pæn!
Nu gik det li' så godt, og vors profit var stor og fin -
hvem er det, det har brudt den profitable disciplin?
4. De si'r, at konkurrencen den er blevet satans hård -
men hvem har konkurreret med akkorden år for år?
De si'r vi er i samme båd - men hvem er det, der ror?
Og hvem har hidtil sikret, at gevinsten var så stor?
5. I Vester Voldgiftsgade er den gamle orden truet,
der' krisestemning på - og derfor lyder deres bud:
Stå fast, grib ind, fæld dom, skær ned - og fremfor alt: sig NEJ!
Men hvem vil sende regningen tilbage samme vej?

Det vil gamle, det vil unge, nu' det os der siger
NEJ!
det' "Den kongelige"s garde, vi skal sikkert samme vej!
Vi skal hilse fra de mange kammerater vi har fået,
og sammenholdet vokser indtil målet er nået! 33)

De indflydelsesrige

Det har altid været de svage i samfundet: dem uden penge og indflydelse, der har brugt sangen som våben.

De har brugt den over for andre, der selv var i samme situation, men først og fremmest har de brugt den mod de autoriteter i det lokale eller i det store samfund, som de på så mange måder stod magtesløse overfor.

Autoriteterne og deres våbendragere angriber ikke deres modstandere med sang- De har langt mere håndfaste midler til deres disposition, når de føler deres interesser og privilegier truet.

Kildeangivelser og noter:

- 1) Båndoptagelse under BT-demonstrationen 28.3. 1977 (mgt GD 1977/61)
- 2) Båndoptagelse 1973, arbejdsmand Peter Christoffersen, København. (mgt GD 1973/6)
- 3) Oplysningerne er hentet fra avisartikel (Silkeborg Socialdemokrat julen 1913?) indsendt til DFS (FS 60/14:4)
- 4) Båndoptagelse 1965, Kristian Rasmussen, Kalundborg. (mgt GD 1965/28:1)

- 5) En omtale og gengivelse af 2 ældre danske kritikviser (fra henholdsvis 1729 og 1630) findes i artiklen: Bymandsremser og nidviser. Folkeminder hefte 7, s. 49-59, København 1961
 - 6) Båndoptagelse 1965, skrædder Børge Friis, København. (mgt GD 1965/64)
 - 7) Båndoptagelse 1969. Optaget af Inge-Lise Palsbo med en 5. klasse fra Brøndby ved København. (mgt GD 1969/57:17)
 - 8) Båndoptagelse 1963, husmand Wiggo Frederiksen Everdrup. (mgt GD 1963/47:17)
 - 9) Båndoptagelse 1964, husmandskone Maren Christensen, hejnsvig. (mgt GD 1964/30:14)
 - 10) Båndoptagelse 1965, fhv. husmand og tækkemand Marius Christensen, hejnsvig. (mgt GD 1965/67:46)
 - 11) Båndoptagelse 1964, fhv. forvalter Frits Berg Vanløse. (mgt GD 1964/17:3)
 - 12) Skriftlig optegnelse 1859. Efter anonym på Gurre-egnen. Indsendt af Chr. Hansen i Havreholm til A.P.Berggreen (DFS Bg:104)
 - 13) Skriftlig optegnelse 1922. Indsendt af Thor-kild Vangslev, Sønderby. (1906/3 Vangslev)
 - 14) Båndoptagelse 1964, fhv. forvalter Frits Berg Vanløse. (mgt GD 1964/17:13)
 - 15) Skriftlig optegnelse 1962. Indsendt til Dansk Folkemindesamling af Otto Rasmussen, København. (FS 62/167:6)
 - 16) Båndoptagelse 1960. Optaget af Thorkild Knudsen. Niels Peter Johansen, Middelfart. (mgt GD 1960/4:6)
 - 17) Båndoptagelse 1976. Optaget af Svend Erik Ottosen. Mads Peter Christensen, Nivå. (mgt GD 1976/5:2)
 - 18) Båndoptagelse 1978, fhv. murerarbejdsmand Jørgen Jensen, Grevinge. (mgt GD 1978/24)
 - 19) På LP'en "Glimt af dansk folkemusik" (Kragen DFS 1) findes en optagelse af en herregårdsvise: "Jeg tjente engang på en herregård".
 - 20) Båndoptagelse 1976, jord- og betonarbejder Aksel Spottog. (mgt GD 1976/34:3)
 - 21) Båndoptagelse 1960. Optaget af Gustav Henningsen Fhv. styrmænd Albert Christoffersen, Marstal. (mgt GD Marstal 1960/10:2)
 - 22) I Børge Mikkelsens bog "Sømandssange", Kbh. 1941, gengives s. 62-64 en vise om skonnerten "Gefion" som besætningen efter sigende blev idømt en bøde for at have lavet.
 - 23) Båndoptagelse 1960, Optaget af Gustav Henningsen. Kustode, fhv. sømand, Marstal (mgt GD Marstal 1960/3)
 - 24) Båndoptagelse 1972, fhv. skibsfører Peter Rasmussen, København. (mgt GD 1972/34:6)
 - 25) Skriftlig optegnelse 1854, "efter almuefolk" opskrevet af skoleholder Bramming på Rosenvold mellem Vejle og Horsens. (DFS 11:92)
 - 26) Båndoptagelse 1967, arbejdsmand Peter Christoffersen, København. (mgt GD 1967/14:14)
 - 27) "Skattegravere" II, Kolding 1884, s. 177-178. Indsendt af Nikolaj E. Hansen, Borre.
 - 28) Fagforeningsformand Christian A. Christiansen, Århus. Trykt i Charles Haugbølls: "Børster", s. 58, København 1955.
 - 29) Skriftlig optegnelse 1941, fhv. sømand P.A.Børresen, Nørresundby. (tekst: 1936/5: Børresen, melodi: 1941/28)
 - 30) Skriftlig optegnelse 1887. Optegnet af Evald Tang Kristensen, efter træskomand Jens Kristensen, Ersted i Himmerland. (1929/21:Sk 182) (ordene er i optegnelsen stavet i overensstemmelse med Himmerlandsdialekten, men her normaliseret..)
 - 31) Båndoptagelse 1965, fhv. savværksarbejder Marius Christoffersen, Løjtved. (mgt GD 1965/31:9 & 1965/71:15)
 - 32) Trykt i Anders Enevigs: "Klunsere og Kræmmere", København 1964, s.109.
- Hvor intet andet er nævnt, er det forfatteren, der har lavet båndoptagelserne.
- Originalmaterialet, der er brugt i artiklen, findes på Dansk Folkemindesamling, og kan findes der ved hjælp af arkivsignaturen. (i parentes)